

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ז תשע"ד
מספר 477

ברכת אורח לבעל הבית

קדמוניותה וחשיבותה של ברכת האורח

מרבית ההתעסקות בנושא של הכנסת אורחים היא בעניין יחסו של המארח לאורחו, אולם חז"ל תיקנו הנהגות מיוחדות אף לאורח. אחת מהן היא אמירת ברכת האורח. מקורה של ברכת האורח היא בגמרא, ברכות מו ע"א: ואורח מברך (מוזמן) – כדי שיברך לבעל הבית. מאי מברך? – יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא; ורבי מוסיף בה דברים: ויצלח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידיו, ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם.¹

בימי הגמרא היה אחד הסועדים מברך בקול ומוציא את כולם ידי חובה. חז"ל מדריכים, שכאשר נמצא אורח בסעודה תינתן לו הרשות לזמן כדי שיברך את בעל הבית בברכת האורח. (בימינו לעומת זאת, נהוג ברוב קהילות ישראל שכל אחד מברך לעצמו. לכן כתב הרב יחיאל מיכל עפשטיין בספרו ערוך השולחן (אורח חיים רא, ג) שיתכן שכיום אין צורך לתת לאורח לזמן, לפי שכל אורח מזכיר בעצמו את ברכת האורח).

מגמרא זו ניתן לראות שחז"ל ראו חשיבות רבה בברכת האורח. הרב קוק זצ"ל (עין איה, ברכות מו) מבאר זאת באופן עמוק. בברכה זו מבטא האורח הכרת טובה למארחו. ערך הכרת הטוב הוא אבן יסוד בבניין העולם הגשמי והרוחני ולכן מדריכים חז"ל שראוי לבטאו. מתוך הכרת הטוב נבנים חיי חברה תקינים של נתינה הדדית והעולם הגשמי נהיה טוב יותר. אך גדולה מכך היא החשיבות הרוחנית. כשאדם מתרגל להכיר טובה לחברו על "הטובה הקטנה" שעשה לו, יכול הוא להגיע להכרת "טובה גדולה" יותר לבוראו ועל ידי כך להידיבק בו. משום עניינו הרם של ערך זה נתנו חז"ל חשיבות לברכת האורח.

בפשטות ניתן לבאר שהאורח מברך את בעל הבית שיישמר כבודו, ושיהיו עסקיו קרובים לעיר כדי שיוכל לדאוג להם באופן שוטף ולהצליח בהם (על פי רש"י). לסיום, מברכו האורח בהצלחת עולמו הרוחני. הרב קוק מוסיף רבדים עמוקים יותר בביאור הברכה:²

באופן טבעי אדם המתארח בבית חברו חש מעט בושה על כך שמקבל מתנת חנינם מחברו ונהנה מסעודה שלא טרח בה. פתיחת הברכה מגיעה מהרהורי לבו של האורח, אשר מתוך הכרת הטוב מייחל שמארחו לא יחוש כל רגש של בושה: "יהי רצון שלא יבוש בעל הבית הזה בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא".

הרב קוק מבאר שהבושה ראויה לאדם הפועל באמצעים לא נעלים, אף אם מטרתו ראויה. תכלית האדם בעולם הזה היא רוחנית, אולם ה"אמצעים" המובילים את האדם לתכלית זו הם חומריים. מתוך ההבנה שחיי החומר הם רק אמצעי בדרך, ראוי שההנאות מחיי החומר, כגון אכילה ושתייה, יהיו רק במידה הנצרכת לקיום האדם. אולם אדם הנותן חשיבות רבה מדי להנאותיו החומריות, עושה שימוש ב"אמצעי" באופן שאינו ראוי, שכן שכח את העיקר והפך את

חיינו לרדודים ולחומריים יותר. על כן, האורח מברך את בעל הבית שידע לחיות את חיי החומר במידה הראויה, באופן שיהוו תמיד רק אמצעי לקיומו ועשייתו הערכית, ומתוך כך "לא יבוש בעל הבית הזה בעולם הזה".

קשה מה"בושה" היא ה"כלימה", הראויה לאדם שמעשיו ה"תכליתיים" בזויים ומאוסים. מתוך תקווה כי בעל הבית ישתמש בכוחות שקיבל מהאכילה החומרית רק לעשייה ברוכה ולעבודת ה', מברך האורח את בעל הבית שכל מעשיו יהיו ראויים ולכן "לא יכלם לעולם הבא".

"ויצלח מאוד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים": האורח מברך את בעל הבית שיצלח מאוד, ולעומת זאת לעצמו מאחל רק הצלחה רגילה. הוא מוכן שהצלחתו של בעל הבית שגמל עמו טובה תבוא "על חשבוננו", ובכך מבטא האורח את הכרת הטוב באופן עליון.

"וקרובים לעיר": האדם לא נברא בשביל שיעשה לעצמו ולביתו. אלא "השלמות הפרטית תלך ותתעלה רק באופן שלא ישם למרכז חיינו רק את עניינו הפרטי, כי אם ענייני הציבור והכלל יהיו קרובים אל לבנו". לשלמות זו יוכל האדם להגיע כאשר עשייתו הפרטית לצורך פרנסתו תהיה סמוכה למקום יישובו של הציבור, וכן שנפשו תהיה תמיד "קרובה" לצורכי הציבור. כך יהיה מוכן לעזרתם בכל עת. על כן, טוב יהיה אם נכסיו של בעל הבית יהיו "קרובים לעיר".

"ולא ישלט שטן במעשי ידיו, ואל יזדקק לפניו שום דבר חטא והרהור עון מעתה ועד עולם": על אף חיוניותם של חיי החברה לשם העשייה הכללית ולקיום רבות ממצוות התורה הדורשות ציבור, חיי החברה מביאים עמם גם מכשולים. בכלל האוכלוסייה מצויים גם אנשים שאינם מהוגנים, וההתחברות עמם עלולה להביא את האדם למעשים רעים. על כן, כהשלמה לכל הברכות, מברך האורח שההתחברות עם הציבור תביא את בעל הבית להתרוממות ולעשיית טוב ולא יהיה כל פגם במעשה ידיו.

נוסף על פגיעה במעשים, ההתערבות בחברה יכולה להביא את האדם למידות רעות, כמו רדיפת כבוד וגאווה. על כן, מברך האורח שלא יהיה אף "הרהור עוון" לבעל הבית.

ברכות האורח לא מסתכמות בברכת הצלחה בחייו של בעל הבית, אלא מברכו שאף אחרי מותו לא יהיו תוצאות שליליות למעשיו, "מעתה ועד עולם".

מתוך העיון בברכת האורח הכוללת ברכות רבות כל כך, ניתן ללמוד עד כמה עלינו להכיר טובה לכל אדם שעשה משהו בעבורנו.

הרב חיים פוגל
יו"ר חבר הנאמנים

¹ הנוסח שאנו רגילים לומר שונה במקצת, אולם במאמר זה נעסוק בביאור הנוסח המצוי בגמרא.

² ביאור זה מובא גם בסידור "עולת ראייה" של הרב קוק, א, עמ' שסח-שע.

חלום יעקב

יצחק מדובר בחלום זה, כי אם ליעקב-ישראל, אל האומה הנוודת מארצה ומהלכת מדור לדור בין עמי ענק, גולה מארץ לארץ, וחווה בעלייתם ובירידתם של עמים וממלכות, של מצרים, אשור, בבל, פרס ויוון. את ירידתה של אדום בסוף הימים מבטיח המדרש בנחמו את יעקב הנבהל ונחרד למחזה זה והשואל לקץ הימיו, בפסוק הלכות מעובדיה הנביא (פסוק ד) שנתנבא למפלת אדום: "אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאום ה'". אותו סולם – הזמן, אשר כל עלייה בו מותנית בירידה של משהו אחר, אשר כל בניין בו נבנה רק על חורבנו של קודמו, אינו סולם שאין לו קץ, אלא ה' ניצב בראש הסולם. הוא, אדוני ההיסטוריה, מבטיח שכל נישא ורם יישפל, והתמונה של אחרית הימים אינה עוד תמונת סולם אשר בו מתחלפים העולים והיורדים כי אם תמונת הר ה' הנכון בראש ההרים ואשר אליו נוהרים באחוזה כל העמים (ישעיהו, פרק ב).

רש"י מוסיף לחלמו של יעקב הערה פרשנית: למילים "עולים ויורדים" מוסיף רש"י את השאלה: "בתחילה עולים ואחר כך יורדים?" (כלומר, הם מלאכים, יושבי מרום, וסדר המילים היה צריך להיות: "יורדים ועולים"). והוא עונה: "מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו". כלומר אין דומים דרכי אדם, קשייו, צרותיו וניסיונותיו בשבתו בארצו, לקשייו, לצרותיו ולניסיונותיו בצאתו מארצו וממולדתו ושבתו בין זרים. למלאכים אחרים זקוק הוא כאן וזקוק הוא שם, אך תמיד ניתנים ליעקב מלאכים לשמרו. דברים אלו ממש מתאימים לפרשת ויצא כולה, הכוללת את חיי יעקב, קורות סבלו מרגע צאתו מבאר שבע (כח, י) עד שובו, אחרי ישיבה של עשרים שנה בנכר, למחנים (לב, ג). והנה בתחילת הפרשה הוא רואה מלאכים, ובסופה, "ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלוהים" (לג, ב).

(מתוך: ליבוביץ נחמה, עיונים בספר בראשית)

שירן ניר

סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולחינוך חברתי קהילתי

החוקר Benno Jacob בספרו Genesis אומר שהחלומות בספר בראשית מתחלקים לשני סוגים:

א. חלומות שבהם מדבר אלוקים אל בני האדם (כ, ג; לא, כד);

ב. חלומות אשר באמצעותם מדבר אלוקים אל בני האדם במשלים, כמו חלומות יוסף, חלומות שר המשקים, שר האופים וחלומות פרעה. בסוג זה, שבו התגלות ה' נעשית על ידי תמונה, ציור או סמל, אנו זקוקים לפתרון כדי להבין את ההתגלות.

חלום יעקב מכיל את דיבורו המפורש של ה' ומקדים לו גם תמונה. התורה מתארת את חלומותיו של יעקב כך: "והנה שלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עלים ויורדים בו. והנה ה' ניצב עליו" (כח, יב-יג). אם יש כאן מראה שבאמצעותו מדבר החלום, אנו צריכים פתרון. נסתכל בפתרון אחד מני רבים שבמדרש תנחומא (ויצא, ב) אשר בו בחר גם הרמב"ן לפענוח החלום:

אמר ר' שמואל בר' נחמן: "והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים", אלה שרי אומות העכו"ם [...] שהראה לו הקב"ה ליעקב אבינו שר של בבל עולה שבעים עוקים (שלבים) ויורד, ושל מדי – חמישים ושניים [ויורד], ושל יוון מאה [שלבים] ויורד, ושל אדום עולה ולא יודע כמה. באותה עעה נתיירא יעקב אבינו ואמר: שמה לזה אין לו ירידה? אמר לו הקב"ה (ירמיה ל, י): "ואתה אל תירא עבדי יעקב [...] ואל תחת ישראל" – כביכול אתה רואה עולה ויושב אצלי, משם אני מורידו! שנאמר (עובדיה א, ד): "אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך, משם אורידך נאום ה'".

לפי מדרש זה פירוש החלום ושברו אינם אלא תמונת ההיסטוריה האנושית, עלייתם וירידתם של עמים ותרבויותיהם עד סוף כל הדורות. ואם נשאל מה למראה זה וליעקב אבינו בשעה זו ולמצבו המיוחד כבורח מפני אחיו, הרי תשובת המדרש היא שלא ליעקב האיש היוצא מבית

במעגלי העם היהודי

תורה עם דרך ארץ

עמליה צורן

ר' שמשון בן רפאל הירש נולד בהמבורג שבגרמניה בכ"ד בסיוון תקס"ח (1808). רש"י הירש התנגד לתנועה הרפורמית (שפגש בעיר הולדתו המבורג) וחפש דרכים לחיזוק האורתודוקסיה. הוא כיהן כרבה של קהילת "עדת ישורון" בפרנקפורט ע"נ מיין במשך 37 שנים. שם פיתח את תפיסת היהדות שלו, "תורה עם דרך ארץ", על יסוד מאמרו של רבן גמליאל, בנו של רבי יהודה הנשיא, "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" (אבות א, ב). עיקרי משנתו הם:

- שימוש במדעים כמקצועות עזר במסגרת תכנית הלימודים והחינוך מאפשר ליהודים הסתגלות לתנאי הקיום והחברה ומוציאם מן הבידוד החברתי שהיה נחלתם בשנות הגלות הארוכות.
- דרך ארץ אזרחית חברתית מחייבת את היהודי המשתתף בחיי החברה והמדינה לרכוש השכלה כללית וסוציאלית, נוסף על השכלתו התורנית. חובה זו מבוססת על סדר עולם הטבוע בחותמו של הקב"ה.
- תכנית הלימודים והחינוך הנוער היהודי צריכים להיות מבוססים על לימודי היהדות ועל השכלה כללית הקשורה באופן הדוק לכללי ההלכה היהודית שהיא על-זמנית ומתאימה למציאות המשתנה. זוהי מזיגה של האידיאלים האוניברסאליים עם הייחוד היהודי-דתי. לשיטתו, יש לחנך את הנוער לקבלת המצוות מתוך הזדהות אישית עם היהדות, ולקבלת היהדות כמציאות-חיים חיה ויוצרת יחד עם חידושי המדע, הפילוסופיה והתרבות שסביבה.

רש"י הירש גילה יחס מורכב לדיינות ולקבלה.

רש"י הירש נפטר בכ"ז בטבת תרמ"ט (31 בדצמבר 1888).

בין האישים הבולטים בתנועת "תורה עם דרך ארץ" היה הרב עזריאל הילדסהיימר. התנועה התפתחה בגרמניה עם הקמת התיכון הריאלי בפרנקפורט ובית המדרש לרבנים בברלין, והתפשטה גם במערב אירופה. מלחמת העולם השנייה עצרה את הקיום היהודי באירופה וגם את התפתחות התנועה. הרב יוסף ברויאר הביא את רעיונותיה לארצות הברית. הישיבות התיכוניות מתנהלות במידה מסוימת על פי עקרונות התנועה.

מקורות:

- יחיאל צבי מושקוביץ (תשנ"ח), "רבי שמשון רפאל הירש", בתוך אתר דעת <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/parshanut/rashar-2.htm>
- אלעזר שטרן (תשמ"ז), אישים וכיוונים: פרקים בתולדות האידיאל החינוכי של 'תורה עם דרך ארץ', רמת גן: אוניברסיטת בר אילן